

Katılım Finansın Ahlâki Temelleri: Kınalızâde ve İlm-i Tedbîrî'l-Menzil Örneği

Moral Foundations of Participation Finance: The Case of Kınalızâde and İlm-i Tedbîr-i Menzil

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet YURTSEVEN

Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Süleyman Demirel University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Science
yurtsevenmuhammed@gmail.com.tr

 [0000-0003-2604-440X](https://orcid.org/0000-0003-2604-440X)

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

26 Nisan / April 2023

Kabul Tarihi / Accepted

01 Temmuz / July 2023

Yayın Tarihi / Published

15 Eylül / September 2023

Atıf Bilgisi / Cite as:

Yurtseven, Muhammet. "Katılım Finansın Ahlâki Temelleri-Kınalızâde ve İlm-i Tedbîrî'l-Menzil Örneği", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (Eylül 2023), 660-684.

<http://doi.org/1051702/esoguifd.1288201>.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology Bütün hakları saklıdır. / All right reserved. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esoguifd>

CC BY-NC 4.0 This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Etik Beyanı / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu, yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği ve bu araştırmanın desteklenmesi için herhangi bir dış fon almadıkları yazar tarafından beyan olunur / It is declared by the author that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study; that all the sources used have been properly cited; that no external funding was received in support of the research.

Katılım Finansın Ahlâki Temelleri: Kınalızâde ve İlm-i Tedbîr-i Menzil Örneği

Öz Kapitalizmin piyasa koşulları ile ahlâkın doğru orantılı olduğuna dair yaklaşımların varlığı mahfuz olmakla birlikte ahlâk ve iktisat ilişkisi son dönemlerde literatür içerisinde daha çok ele alınan bir alan olduğu görülmüştür. İslâm düşünce geleneği içerisinde İslâm ahlâkının; dinamik olduğu, insanın içinde bulunduğu her durumdan daha ideale taşıyan bir potansiyele sahip olduğu, sürekli bir yenilenme hali, çıkar duygularından uzak, pragmatizmi öteleyen ve ötesini hesap eden bir anlayışa sahip olduğu vurgulanmıştır. Bu çalışmada katılım finans sisteminin kendi ahlâki ilkeleri ile (İslâm Ahlâkı) piyasa koşullarında belirlenen ahlâki esasların uzlaşp uzlaşmadığı İslâm ahlâk felsefesinin son dönem temsilcilerinden olan Kınalızâde Ali Efendi'nin (1510-1572) Türkçe olarak kaleme aldığı Ahlak-ı Alâî isimli eseri bağlamında incelenmiştir. Bu bağlamda katılım finans sisteminin ahlâkiliğine dair kaynak mesabesinde olan bu eserin muhtevası ile katılım finans sisteminin esasları ilişkilendirilmiş ve katılım finansın esaslarını belirleyen temel metinlerin gün yüzüne çıkarılmasına katkı sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Katılım Finans, İslâm Ahlâkı, Kınalızâde, Ahlak-ı Alâî.

Moral Foundations of Participation Finance: The Case of Kınalızâde and İlm-i Tedbîr-i Menzil

Abstract While the existence of approaches suggesting a correlation between the market conditions of capitalism and ethics remains debatable, the relationship between ethics and economics has been increasingly discussed in recent literature. Within the Islamic intellectual tradition, Islamic morality has been emphasized as dynamic, possessing the potential to surpass any situation and constantly renew itself. It is described as being free from selfish interests, transcending pragmatism, and considering the consequences beyond the immediate. This study examines whether the ethical principles of participation finance system (Islamic Ethics) are compatible with the ethical principles determined by market conditions, focusing on the work "Ahlak-ı Alai" written in Turkish by Kınalızâde Ali Efendi (1510-1572), one of the representatives of Islamic ethical philosophy in the late period. In this context, the content of this work, which serves as a source for the morality of the participation finance system, is correlated with the principles of participation finance, contributing to the discovery of the fundamental texts that determine the principles of participation finance.

Keywords: Islamic Law, Participation Finance, Islamic Morality, Kınalızade, Ahlak-ı Alai.

Giriş

Modern döneme kadar ahlâk ve siyaset felsefesi içerisinde ele alınan iktisadi düşünce, modern dönemle birlikte felsefeden ayrılarak müstakil bir disiplin haline gelmiştir. İktisadın ahlâk ve ona bağlı olarak siyasetin ilgilendiği temel bir alan olarak ele alınması modern döneme kadar “ahlâk ve iktisat” ilişkisini zorunlu kılmış ve ahlâkiliğin iktisadi davranışlarla

mezcedilmesi önemsenmiştir. Ancak modern dönem ile birlikte ahlâk ve siyasetin kabul etmediği birçok iktisadi olgu/olay yeniden yorumlanarak iktisat disiplininin esasları olarak kabul edilmiş ve iktisadi davranış toplum ve ahlâktan ayrılarak modern bir bilime dönüştürülmüştür. Çünkü modern iktisat bilimi “doğruyu aramak” yerine “kesinliğe ulaşmayı” tercih etmiş ve bu disiplin kesinlik ölçütlerinden başka bir parametreyi kendisine kabul etmemiştir.¹

İktisadi düşüncenin kökenlerine dair yaklaşımlarda ahlâkın aranması ve “iktisat-ahlâk” ilişkisinin vurgulanmasına dair son dönemlerde yapılan bazı çalışmalar olsa da ahlâkın içerisinde neş’et eden iktisadın ahlâki kökenleri hala tespit edilebilmiş değildir. Sanayi devriminin ardından geleneksel ahlâk düşüncesinin yerine ikame edilen “sosyal bilimlerin” üzerinde sıklıkla durduğu “rasyonel insan (homo economicus)” kurgusu² ile iktisadi düşünce üzerinde hâkim olan Avrupa merkezli (Eurocentric) yaklaşımlar³ ahlâk ve iktisat ilişkisini adeta yok sayarak seküler bir iktisat düşüncesi inşa etmiştir.⁴

Adam Smith (1723-1790) ile sistemleşen bu yaklaşım zamanla hâkim paradigma haline gelmiş⁵ ve iktisadi düşünce içerisindeki ahlâki erdemlerin ötelenmesini de örtük bir biçimde

¹ Dinç Alada, “İktisat Düşüncesinde Felsefi Yaklaşımın Önemi”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 59/2 (2004),4-5.

² **Homo economicus**, ekonomik kararlarını sadece rasyonel düşünce ve kâr maksimizasyonu temelinde verdiği varsayılan bir insan modelidir. Bu model, bireylerin ekonomik davranışlarının rasyonel, tutarlı ve kâr odaklı olduğunu varsayar. Homo economicus modeline göre, bireyler belirli bir amaç için en uygun kararları alarak, kendi çıkarlarını korur ve maksimize ederler. Bu nedenle, homo economicus modeline göre, bireylerin ekonomik davranışlarını tahmin etmek ve gelecekteki kararlarını öngörmek mümkündür. Ayrıntılı bilgi ve eleştirel bir bakış için bk: İsmail Özsoy, “İktisadi Adamdan Toplum Adamına”, Bilig 48 (2009), 177-206.

³ Eurocentric yaklaşım, Avrupa'nın diğer kültürlerden üstünlüğünü varsayan ve dünya tarihinde Avrupa'nın rolünü merkeze alan bir bakış açısıdır. Ayrıntılı bilgi ve bu yaklaşıma yöneltilen eleştiriler için bk: Edward W. Said, Şarkiyatçılık, çev. Berna Ülner (İstanbul:Metis Yayınları, 2020), 59-83.

⁴ Modern iktisadi düşüncede insan tasavvurunun bilimsel mühendislik yoluyla kontrol altına alınma arzusu esasında teolojik zeminle de ilgili bir durumdur. Orta çağ Hristiyan teolojisi içerisinde insanın “günahkâr” kabul edilmesi ve insan ahlâkının da değişmeyeceği kabulü modern dönemde bilimsel paradigma altında insanın sürekli kontrol altına alınmak istenmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Ayrıntılı bilgi için bk: Mehmet Bulut, “Ahlâk ve İktisat”, Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi 5/2 (2015), 105-123.

⁵ Adam Smith'in iktisadi düşüncesinin temellerini ele aldığı “Wealth of Nations 1776 (Ulusların Zenginliği) eserinden 17 yıl önce kaleme aldığı “The Theory of Moral Sentiments 1759 (Ahlâki Duygular Teorisi) eserinde ahlâki erdemleri ele almış ve insan tasavvurunun analizlerini yapmıştır. Bu eserin içeriğindeki ahlâkiliğe dair değerlendirmeler için bk:”J. Ralph Lindgren, “T. D. Campbell, ‘Adam Smith’s Science of Morals’”, Journal of the History of Philosophy 10/4 (1972), 481.

zorunlu kılmıştır.⁶ Modern iktisadi düşünce içerisinde insanı yeniden tanımlayan bu yaklaşımlar iktisadi düşünce içerisinde de karşılık bulmuştur. Yeniden yorumlanan bu insan tasavvurunun üç önemli parametresi vardır. Bu insan; çıkarıcı (egosit), faydacı (ulitarian) ve hazcı (hedonist) olarak değerlendirebileceğimiz kapitalist erdemlerle tanımlanmış ve bunlarında ahlâkiliği üzerinde durularak “iktisat-ahlâk” ilişkisi açıklanmıştır.⁷

Adam Smith'den önce de “rasyonel insan” tasavvuru yani bencilliğin ve çıkarıcı olmanın temelleri Spinoza (1632-1677) ve Hobbes (1588-1679) gibi düşünürlerin “diğerini tercih etmenin erdem olmadığı”⁸ ve “insan insanın kurdudur (homo homini lupus)” gibi aforizmalarla⁹ ve insanın diğeri ile sürekli çatışma içerisinde olduğu savlarıyla atılmıştır. Teolojik temelli tanımlamalar açısından da Avrupa’da ortaya atılan “rasyonel insan” modeli ve “kapitalist toplum” yapısına dair açıklamanın en belirgin ve literal versiyonu Weberyen görüştür. Max Weber’in (1864-1920) Batı toplumlarının rasyonel insan modeline uygun bir toplumsal yapıda olmasını Protestanlıkla ilişkilendirerek açıklaması ve iktisadi davranışların rasyonelleşmesinde bu teolojik temelin önemli bir unsur olduğunu vurgulaması ahlâki temellerle iktisadi düşüncenin ilişkilendirilmediğinin bir diğeri göstergesidir. Bu yönüyle iktisat ve ahlak ilişkisinin ihmal edilen konununun literatürde ve politikalarda görünür olması ve iktisat disiplini üzerinde ahlâkın belirleyici rolünün yok sayılması hâkim paradigmanın karakteristik bir yaklaşımıdır denilebilir.

⁶ Adam Smith, İnsanın akılcı yanını ahlâki yönünden üstün tutar ve otorite olarak ahlâki değil rasyonel davranışları benimser. Bu yönüyle kavramlara ahlâki anlamlardan daha ziyade akli çıkarımlar atfeder. Kişisel çıkar, bireysel fayda, zenginlik, iş bölümü, sömürgecilik gibi pozitif kavramları doğrudan akılla izah ederken bencillik, hırs, çıkarıcılık gibi olumsuz kavramlarında ahlâkiliğini pozitif yönden izah etmekten geri durmaz. Adam Smith’in ve Klasik iktisadi düşüncenin ahlâk anlayışının detayları için bk: Cemil Hakan Korkmaz, “Sömürgeciliğe İyimserlik Gözlüğüyle Bakmak: Adam Smith’de Ahlâkın İktisadi Yönü”, *İş Ahlâki Dergisi* 6/2 (2013), 85-108.

⁷ Kapitalizmin temel erdemleri olarak değerlendirdiğimiz bu kavramlar Adam Smith ve sonraki dönemlerde yeniden yorumlanarak iktisadi düşüncenin bir bileşeni haline getirilmiştir. Bu erdemlerin iktisadi düşünce içerisinde ele alınışını görmek için bk: Donald T. Campbell- I. S. Ross, “The Utilitarianism of Adam Smith’s Policy Advice”, *Journal of the History of Ideas* 42/1(1981), 73-92; Cao Yang, “Egoism: Adam Smith’s theory and Chinese traditional ideologies compared”, *International Journal of Social Economics* 23/4/5/6 (1996), 326-330; Sabahattin Çelik, Hazsal ve Faydacı Tüketim (İstanbul: Derin Yayınları, 2009), 46-50.

⁸ Mustafa Cihan, “Spinoza’nın İnsana Bakışı”, *Atatürk Ü. SBE Dergisi* 4/2 (2010), 177-191.

⁹ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), 285; Filiz Zabcı, “Thomas Hobbes: Devlet ya da ‘Ölümlü Tanrı’ya Övgü”: Sokrates’ten Jakobenlere”, *Batı’da Siyasal Düşünceler*, ed. M.Ali Ağaoğulları (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 434-435.

İslâm dünyasında ise Batı düşüncesinin aksine iktisat ve ahlâk ilişkisi modern dönemde dahi ihmal edilmiş değildir. Başta İbn Haldun (1332-1406) olmak üzere kadim geleneğin birçok düşünürü iktisadi olgu ve olayları en temelde ahlâk zaviyesinden ele almışlardır. Bu bağlamda İslâm düşüncesinin son dönem felsefi temsilcileri arasında zikredilen, Osmanlı düşünce mirasının en önemli simalarından olan ve modern döneme geçiş sürecinde-16.yy'da- ahlâk felsefesinin öncü isimlerinden kabul edilen Kınalızâde Ali Çelebi (1511-1572), ahlâki iktisat ile ilişkilendirmiş ve iktisadi düşünceyi de ahlâki temellerle açıklamıştır. Kınalızâde, ahlâk felsefesine dair kaleme aldığı meşhur “Ahlâk-ı Âlâî” isimli eserinde iktisadi düşünceye katkı sağlayacak görüşleri, kitabının ikinci bölümünde aile ahlâki temasıyla ele alıp açıklamıştır. Bu genel tema içerisinde iktisadi düşünceye dair katkılar literatürde “ilm-i tedbîri'l-menzil” olarak incelenen spesifik başlık altında ele alınmıştır. Bu bağlamda Kınalızâde'nin kendinden önceki kadim geleneğe bağlı kalarak iktisadi görüşlerini serimlediğini söyleyebiliriz.

1. İktisat ve Ahlâk İlişkisinin Serencâmı

İktisat ve ahlâk arasındaki ilişki, hâkim paradigma içerisinde genellikle iktisadi faaliyetlerin doğasından kaynaklanan etik sorunlar ve ahlâki konuları ele almaktadır. İktisat, yine bu paradigmaya göre sınırlı kaynakların tahsisi ve ekonomik faaliyetlerin yönetimi gibi konularla ilgilenirken, ahlâk, doğru ve yanlışın değerlendirilmesi ve insan davranışlarının etik boyutlarını ele aldığından ayrılmış bir görünüm sergilemektedir. Koopmans'ın (1969) ifadesiyle “bir iktisatçıyı azıcık eşelerseniz altında yatan ahlâkçıyı bulursunuz” değerlendirmesi ahlâk-iktisat ilişkisini ortaya koyan en güzel yaklaşımlardan birisidir.¹⁰ Bu nedenle iktisat ve ahlâk arasındaki ilişki, genellikle iki yönlü bir etkileşim olarak ele alınır. Örneğin, ahlâki değerler, ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesinde ve yönetilmesinde rol oynayabilir. Aynı zamanda, ekonomik faaliyetlerin sonuçları da ahlâki değerleri etkileyebilir. Bu nedenle, iktisadi faaliyetlerin ahlâki boyutlarını anlamak ve yönetmek, bir toplumun refahı ve sürdürülebilirliği açısından oldukça önemlidir.¹¹

Hâkim paradigmaya göre iktisat ve ahlâk arasındaki ilişkinin kaynağı, iktisadi faaliyetlerin doğası ve insan davranışının etik boyutlarından kaynaklanmaktadır.¹²

¹⁰ Tjalling C. Koopmans, *Intertemporal Distribution and “Optimal” Aggregate Economic Growth*, (USA: Yale University, 1967), 1-50.

¹¹ Lütfi Sunar, ““Kapitalizmin Ahlâki” Modern Ekonominin Zihniyet Çerçevesi”, *İnsan, Ahlâk ve İktisat*, ed. M.Kazım Arıcan vd., (Ankara: TYB Yayınları, 2018), 196-208; Mustafa Özel, “Modern İktisat, Din ve Ahlâk”, *İnsan, Ahlâk ve İktisat*, ed. M.Kazım Arıcan vd., (Ankara: TYB Yayınları, 2018), 163-172.

¹² İktisat ve ahlâk arasındaki ilişkiye dair fikirler için bk: Joseph E. Stiglitz, *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, çev. Deniz Vural-Arzu Taşçıoğlu (İstanbul: Plan B, 2003), 10-520; Adem Levent, “İktisat ve Etik: Amartya Sen Mirası”,

Paradigmanın yine kendi tanımına göre iktisat, insanların sınırlı kaynakları sınırsız ihtiyaçlara göre nasıl tahsis edeceklerini ve bu tahsisle en iyi sonuçları nasıl elde edeceklerini ele alan bir disiplindir.¹³ Ancak, iktisadi faaliyetlerin sonuçları genellikle insanların refahını, çevreyi ve toplumun genelini etkilediğinden iktisat ve ahlâk arasındaki ilişki, toplumsal ve sürdürülebilir olma yönünden de önemlidir.¹⁴

Ahlâki değerler, ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesi ve yönetilmesinde aktif bir biçimde rol alır. Örneğin, spekülasyonlar, haksız rekabet, sözleşme ihlalleri veya bilgi manipülasyonu gibi durumlar etik değerlere aykırı davranışlar olarak kabul edilir ve düzenleyici kurumlar tarafından engellenir. Ya da insanların çıkarlarına uygun olarak etik davranan firmalar, müşteri sadakati ve toplumsal destek gibi uzun vadeli avantajlar elde ederler. Sonuç olarak, iktisat ve ahlâk arasındaki ilişki, iktisadi faaliyetlerin doğası, insan davranışı ve toplumsal refahın korunması ile sıkı bir ilişki içerisinde. İktisadi faaliyetlerin ahlâki boyutlarını ortaya koymak, anlamak ve yönetmek, ekonomik sistemin daha adil, sürdürülebilir ve insan merkezli olmasını sağlamaktadır.¹⁵

Aristocu felsefenin ve Yahudi Hristiyan teolojisinin önemle üzerinde durduğu bir alan olmasına rağmen, ekonomi-ahlâk ilişkisi yukarıda zikredilen esaslara mündemiç olarak güçlü bir öneme sahipken modern dönemle birlikte (aydınlanma hareketinden sonra) geleneksel ekonomi, toplumsal ve ahlâkî zeminden kopartılmıştır. Bunun sonucunda ise ahlâki değerler; etkin kaynak dağılımı, toplumsal refahın tesisi için gerekli olan eşitlik ve iktisadi etkinliği sağlayacak rollerden mahrum bırakılmıştır.¹⁶

2. Oikonomia (Ekonomi) ve İlm-i Tedbîr'l-Menzi

Turkish Journal of Business Ethics 6/2 (2013), 109-123; John Rawls, *A Theory of Justice* (Mass: Belknap Press: 1999), 10-510; Milton Friedman, *Capitalism and Freedom* (Chicago: University of Chicago Press, 2003), 5-220.

¹³ İktisadın tanımına yönelik tartışmaları görmek ve ayrıntılı bilgi için bk: Roger E. Backhouse-Steven Medema, "Economics, Definition Of", *The New Palgrave Dictionary of Economics*, (London: Macmillan, 2008), 1-5.

¹⁴ Ahmet Tabakoğlu, "İktisat ve Ahlâk", İnsan, Ahlâk ve İktisat, ed. M.Kazım Arıcan vd., (Ankara: TYB Yayınları, 2018), 30-122; Ömer Demir, İktisat ve Ahlâk (Ankara: Liberte Yayınları, 2013), 127-143.

¹⁵ İsmail Demirezen, "Tüketim Topluluklarında Ahlâk Tasavvuru ve İslâm", İnsan, Ahlâk ve İktisat, ed. M.Kazım Arıcan vd., (Ankara: TYB Yayınları, 2018), 213-223; Mehmet Karagül, "İktisat Ahlâk Kapitalizm", Ahi Evran Üniversitesi İİBF Dergisi 6/1 (2022), 1-21; Temel Hazıroğlu, "İnsan, Ahlâk, İktisat ve Katılım Ekonomisi", İslâm Ekonomisi ve Finansı Dergisi 1/1 (2015), 145-157.

¹⁶ Amartya Sen, *On Ethics and Economics* (Oxford: Wiley,1991), 78-79; Ömer Chapra, "İslâm Ekonomisi Nedir ve Nasıl Gelişmiştir?", çev. Ragıp Abdullahoğlu, İslâm İktisat Düşüncesi: Birikim ve Yönelim, ed. Sercan Karadoğan (İstanbul: Maruf Vakfı Yayınları, 2017), 102.

Oikonomia kelimesi Yunanca "ev yönetimi" veya "ev ekonomisi" anlamına gelmektedir ve kavramsal olarak ekonomi biliminin tarihi kökenine işaret etmektedir. Oikonomia, antik Yunan filozofları tarafından ele alınan bir konu olmuş ve ev yönetimi, maddi kaynakların nasıl yönetileceği ve bunların nasıl paylaşılacağına dair tavsiyeler içermektedir. Örneğin, Aristoteles, oikonomia ile ilgili fikirlerini "Politika" adlı eserinde ev ekonomisinin ideal olarak bir ailede kadınların ve erkeklerin birlikte çalışmasıyla gerçekleştirildiğini, aile reisinin tüm kaynakları uygun bir şekilde yönetmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁷ Roma döneminde ise düşünürlerin ev ekonomisiyle ilgilendiği görülmektedir ve bu konuda yazılmış birçok eser mevcuttur. Roma İmparatorluğu'nda, "Agricultura" adlı tarım kılavuzları, tarımın ve üretimin nasıl verimli bir şekilde yapılacağını öğretmek için yazılmıştır.¹⁸ Oikonomia kelimesi, Orta çağ dönemi boyunca da kullanılmıştır. Bu dönemde, oikonomia, kilise içinde mal varlığı ve kaynakların nasıl yönetileceğiyle ilgili bir kavram olarak ele alınmış ve "dispositio" şeklinde teolojik bir boyut kazanmıştır.¹⁹ Bu bağlamda Adam Smith'in "görünmez el" teorisi ile "dispozitif" kavramının ruhani boyutundan esinlenerek etkileşime girmesi ve ilahi bir kural olarak da piyasa ekonomisinin sistemleştirilmesi tesadüfi değildir.

İslâm geleneğinde "ilm-i tedbîri'l-menzil", ailenin temel ihtiyaçlarını karşılamak ve aile bütçesini yönetmek için kullanılan yöntemlerin ve uygulamaların tümüdür. İslâm dininin aile hayatına verdiği önemin bir sonucu olarak kavramsallaşan "ilm-i tedbîri'l-menzil" ev ekonomisini ve aile bütçesinin adil bir şekilde yönetilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kur'an-ı Kerim'de aile harcamalarının hesâbîliği ve israf etmemeleri gerektiği belirtilmiş, ev ekonomisi sorumluluğunun ailenin erkek üyeleri tarafından üstlenilmesi gerektiği vurgulanmış ve kadınların ev içi işlerde yeteneklerini kullanmaları ve aile bütçesine katkıda bulunmaları teşvik edilmiştir.²⁰

¹⁷ Hakan Kalkavan, "Oikonomia'dan 'İlm-i Tedbîri'l-Menzil'e Sabri Orman'da Klasik Dönem İktisat Düşüncesi ve İktisat Disipliniyle İlişkisi", *Sabri Orman'ı Anlamak: Bir Mütefekkirin Düşünce Dünyasının İzinde*, ed. Ahmet Faruk Aysan-Mehmet Babacan (İstanbul: İTO, 2021), 75-76.

¹⁸ "Agricultura", Latince'de "ager" (tarla) ve "cultura" (ekim) kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuş bir kelime olup, tarım yapmak anlamına gelmektedir. Roma döneminde tarım yapmak; toprak kullanımı, bitki yetiştirme, hayvancılık ve diğer gıda üretim faaliyetlerini içeren geniş bir sektörü ifade ettiğinden bu kavramın ekonomi ile doğrusal bir ilişkisi vardır. Ayrıntılı bilgi için bk: *Online Etymology Dictionary*, "Agriculture" (Erişim 19 Haziran 2023).

¹⁹ Kelimenin etimolojik kökenleri ve anlam çerçevesi için bk: Cambridge Dictionary, "Dispositif" (Erişim 19 Haziran 2023). Kelimenin ekonomi ile ilişkisini görmek için bk: Giorgio Agamben, *Dispozitif Nedir?* çev. Ekin Dedeoğlu (İstanbul: Monokl Yayınları, 2012), 11-43.

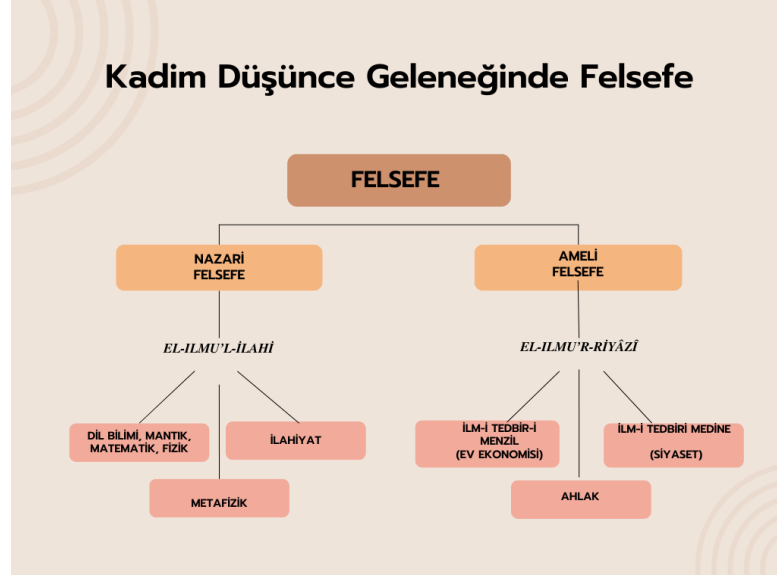
²⁰ *Kur'an Yolu*, (Erişim 11.04.2023); en-Nisâ, 4/34; el-En'âm, 6/146.

İslâm geleneğinde “ilm-i tedbîri’l-menzil”, sadece ailenin temel ihtiyaçlarını karşılamakla kalmaz, aynı zamanda hayır işlerinde kullanılan kaynakların da yönetimini kapsar. İslâm'da, hayır işleri yapmak ve yardım etmek, bir Müslüman'ın sorumluluğundadır ve “ilm-i tedbîri’l-menzil” bu tür faaliyetlerin finanse edilmesinde de önemli bir rol oynar. Özetle, İslâm geleneğinde “ilm-i tedbîri’l-menzil”, aile bütçesinin adil bir şekilde yönetilmesini, kaynakların israf edilmemesini ve hayır işleri için kullanılmasını vurgular.²¹

İslâm geleneğindeki “ilm-i tedbîri’l-menzil” ve klasik felsefi düşüncedeki “oikonomia”nın kökenleri MÖ II. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Kadim düşünce geleneği içerisinde özellikle meşşâî gelenek tarafından yapılan tasnifte felsefi düşüncenin iki kısma ayrıldığı bilinmektedir. Nazari ve ameli olarak yapılan bu genel tasnifin kendi içerisinde de üç ana başlıkta ele alındığı görülmektedir (Tablo 1). “İlm-i tedbiri-i menzil” kavramı da yapılan bu genel tasnifin ameli felsefe kısmında incelenen pratik ahlâk'ın aile ahlâkı bölümlerinde ele alınmaktadır. Bu bağlamda ilm-i tedbir-i menzil, ev idaresi/ev yönetimi bilgisi olarak dilimize tercüme edilerek iktisadi düşünce içerisinde kavramsallaşan yönünü ifade etmektedir.²²

²¹ Hakan Kalkavan, “‘Oikonomia’dan ‘İlm-i Tedbîr-i Menzil’e...”75-82; Sabri Orman, “Oikonomia’dan İlm-i Tedbir-i Menzil’e: İslâm Entelektüel Geleneğinde Medeniyetler Arası Bilgi Değişimi”, Medeniyet ve Değerler, ed. Recep Şentürk (İstanbul: ITO-UTESAV, 2013), 187-206.

²² Aristoteles’e göre pratik ilimler içerisinde; ethika, oikonomia ve politika, Fârâbî’de aynı şekilde amelî felsefe bağlamında; ahlâk, ilm-i tedbîri’l-menzil ve ilm-i tedbîri’l-müdün başlıkları içerisinde ekonomiyi incelemişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bk: Hilmi Ziya Ülken, Ahlâk (İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2016), 13; Mehmet Aydın, “Ahlâk”, DİA (Ankara: TDV Yayınları, 1989); Kalkavan, “‘Oikonomia’dan ‘İlm-i Tedbîr-i Menzil’e...”, 76.

Tablo 1: Meşşâî gelenek içerisinde felsefe ve ilimler tasnifinde ilm-i tedbîri'l-menzilin yeri

Kaynak: Farabî²³

İslâm geleneği içerisinde iktisat ilminin taşıyıcısı fıkıh mı yoksa ahlâk mı konusu tartışmalı olmakla birlikte her iki alanın da iktisadi düşüncüyü kendi içerisinde müstakil olarak ele aldığı görülmektedir. Fıkıh düşüncesi içerisinde muamelat alanında iktisadın konumlandırılması konunun daha çok hukuki (muamelat) boyutunu ele alırken ahlâk içerisinde konumlandırılan iktisadın da hikmet yönünün ele alındığı söylenebilir. Örneğin Farabî, fıkıh düşüncesini “ilm-i medenî” altında ele alarak ameli felsefenin bir alt dalı olarak incelemiş ve içerik olarak da bu ilmi; siyaset, ahlâk ve ev ekonomisi başlıklarıyla ele almıştır.²⁴ Aristo geleneğinin bir uzantısı olarak değerlendirilen bu yaklaşım “politika” ile oldukça benzeşmektedir. Çünkü Aristo “politika” altında siyaseti ve ona bağlı olarak da ahlâkı geniş bir çerçevede ele almış ve bu gelenek Stoacılara kadar devam etmiştir.²⁵

²³ Fârâbî'nin ilimler tasnifini incelemek ve bu konudaki yaklaşımları ayrıntılı bir şekilde görmek için bk: Ayşe Sıdika Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 97-104; Ayşe Sıdika Oktay, “Kınalızâde Ali Efendi'nin Hayatı ve Ahlâk-ı Alâî İsimli Eseri”, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 12 (2002), 185-233.

²⁴ Farâbî, *İhsâu'l-Ulûm (İlimlerin Sayımı)*, çev. A. Arslan (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 100-107; Şenol Korkut, “Fârâbî'nin Felsefî Sisteminde İlm-i Medenî, Kelâm ve Fıkıh İlişkisi”, *Eskiyeni* 28 (2014), 98.

²⁵ Eyüp Şahin, “Fârâbî'nin İlimler Tasnifinin Latin Dünyasına Geçışı ve Kabulü”, *Diyanet İlmî Dergi* 52/1 (2016), 151-166.

Yukarıdaki değerlendirmelerden hareketle İslâm geleneği içerisinde ilm-i tedbîrî'l-men zil'in kapsamı ile antik felsefi düşüncedeki oikonomia kavramının benzerlik ifade ettiği görülmektedir. Çünkü buradaki ev yönetimi/idaresi kavramının salt ev/hane ile sınırlamak yerine daha çok yetki alanını ifade ettiğini düşünmek daha isabetli gözükmektedir. Nitekim Aristoteles'in politika isimli eserinde oikonomia kavramının kapsamı aileden daha çok yönetilmesi gereken alanı çevrelemekte, ondan daha öncesinde Xenophon'a (MÖ 431-354) nisbet edilen "oikonomikus" da evin dışındaki alanları da kapsayacak şekilde emri altında çalışanların idaresi, emvalin yönetimi gibi geniş bir çerçevede ele almaktadır.²⁶

3. İslâm Ahlâkı ve İlm-i Tedbîrî'l-Men zil İlişkisi

İslâm ahlâk geleneği, insanın Allah'ın emirlerine uygun bir şekilde davranması, iyi ve doğru olanı yapması (ma'rûf), kötü ve yanlış olanı (münker) ise terk etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu anlayış, insanın Allah'a kulluk etmesi ve yaradılış amacına uygun olarak yaşaması gerektiği fikrine dayanmaktadır. İslâm ahlâk geleneği, insanların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerini de düzenleyen fikhî prensipleri de içermektedir ki ahlâk ve fikhî ilişkisi bu bağlamda büyük bir önem arz etmektedir.²⁷ İslâm ahlâk geleneği, insanların Allah'ın yarattığı her canlıya saygı göstermesi, doğal kaynakları israf etmemesi, çevreyi koruması ve insanların temel haklarına saygı duyması ve tevazu ile davranılması gerektiğini de vurgulamaktadır.²⁸ İslâm ahlâk geleneği, adaletin herkes için eşit şekilde sağlanması gerektiğini savunur ve toplumda zengin ve fakir arasındaki uçurumun azaltılmasını hedefler.

İslâm filozoflarına göre ahlâk; kişinin kendisini, yakınlarını ve toplumun yönetilmesini içeren bilgilerden oluşmaktadır ve "tedbîrî'l-men zil" bu bağlamda "ahlâkiliğin bilgisi" mahiyetindedir.²⁹ Bu öneme binâen başta Fârâbî (ö. 950) olmak üzere İbn Sînâ (ö.1307) ve ardından gelen İslâm filozofları eserlerinde bu konuyu müstakil olarak ele almışlardır. İbn Sînâ, evin bütçesinin doğru yönetilmesinin önemine vurgu yapmış, bütçenin planlanması, gelirin ve giderlerin kontrol altında tutulması, tasarruf yapılması, hane gelirinin yönetilmesi, güvenlik ve borçların ödenmesi gibi konulara dikkat çekmiş ve bunları ahlâkî erdemlerle ilişkilendirerek

²⁶ Aristoteles'e atfedilen "Oikomomika" ve Xenophon'a atfedilen "Oikonomikus" isimli eserlerin yazarlara mensubiyeti konusu tartışmalıdır. Bu eserler hakkında ayrıntılı bilgi için bk: Burak Takmer, Pseudo-Aristoteles, Oikonomika. Aristoteles Özelinde Antik Dönem'de Ekonomi Kavramı Üzerine I: Genel Değerlendirme (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2016), 31-51; Kalkavan, "Oikonomia'dan 'İlm-i Tedbîr-i Menzil'e...", 76.

²⁷ Aydın, "Ahlak", 10-14; Ülken, *Ahlak*, 45-54.

²⁸ Nejdî Durak, "Kınalızâde'de Bir Erdem Olarak Tevazu", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2/35 (2015), 105-123.

²⁹ Mustafa Çağrıncı, "Tedbîrî'l-Men zil", DİA (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 260-261.

açıklamıştır. İbn Sînâ'ya göre “ilm-i tedbîri'l-menzil” kişinin hayra yönlendirilmesi konusunda gerekli bilginin onda bulunması olarak değerlendirilmiştir.³⁰ Bu bağlamda, İslâm düşünce geleneği içerisinde ele alınan “ilm-i tedbîri'l-menzil”in muhtevası ile “oikonomia”nın içeriği benzerlik arz etse de bilgi kaynağı (epistemoloji) ve amaçları açısından (teolojik) farklılık gösterdiği söylenebilir.

Modern döneme kadar iktisadi düşünce içerisinde gerek “oikonomia” gerekse “ilm-i tedbîri'l-menzil” kavramları bireyin ve ailenin iktisadi geçimiyle alakalı esasları belirleyen ahlâki değerler manzumesi olarak düşünce dünyasında yerini korumuştur. Ancak modern dönemle birlikte bu kavramların ahlâk ile ilişkisi zayıflatılmış ve “servet bilgisi /chremastik”ne indirgenerek modern bir yaklaşım halini almıştır.³¹ Her ne kadar modern bir yaklaşım da olsa günümüz iktisadi bilimlerinin hane halkı ve davranışları üzerine odaklanan çalışmalar yürütmesi, bireyden ziyade hane halkı verilerinin dikkate alması tüketim teorisi açısından hane halkının bireyden daha öncelikli olduğunu göstermesi açısından önemlidir.³²

4. Kınalızâde'nin Ahlâk Anlayışında İlm-i Tedbîri'l-Menzil

İslâm ahlâk düşüncesi içerisinde önemli bir yere sahip olan Kınalızâde Ali Çelebi, kaleme aldığı Ahlâk-ı Âlâî isimli eseri ile kendinden önceki İslâm ahlâk literatürü geleneğinin bir devamıdır. O, Fârâbî, İbn Sînâ, İbn Miskeveyh, Nasûriddin et-Tûsî ve Celâleddin ed-Dîvânî'nin İslâm ahlâk geleneğine katkıda bulunduğu mirasının son dönem halkalarından olup Osmanlı döneminin en önemli felsefi düşünürüdür. Ayrıca eserinin dilinin Türkçe olması da diğer İslâm ahlâk literatürü geleneğinden onu ayırmakta ve eserini bizler için oldukça önemli kılmaktadır.³³ Kınalızâde'de bu geleneğin bir uzantısı olarak aile ahlâkı başlığı altında “ilm-i tedbîri'l-menzil (ev ekonomisini)” inceleyerek kendinden önceki kadim mirası takip etmiştir.³⁴ İslâm geleneğinin bir zenginliği olarak değerlendirecek bu durum, tevhid anlayışının ilimlerdeki tezahürü olarak okunabileceği gibi kadim insanlık mirasın sürekliliği olarak da değerlendirilebilecektir.

Kınalızâde “ilm-i tedbîri'l-menzil” kavramına seleflerinin bir devamı olarak oldukça geniş anlamlar yüklemiştir. Bu kavramsallaştırmada mündemiç olan muhtevayı “tedbir” ve

³⁰ Sabri Orman, İktisat, Tarih ve Toplum (Ankara: Küre Yayınları, 2001), 306.

³¹ Hakan Kalkavan, Ahlâk ve İktisat İlişkisi Temelinde İslâm Ahlâk Değerlerinin İktisadi Davranışa Olan Etkileri (Ankara: Gazi Kitabevi, 2020), 32.

³² Orman, İktisat, Tarih ve Toplum, 341; Kalkavan, “‘Oikonomia’dan ‘İlm-i Tedbîr-i Menzil’e...”, 75.

³³ Murat Demirkol, “Ahlâk-ı Alâî'nin Ahlâk Felsefesi Literatürü İçindeki Yeri ve Özgünlüğü”, Eskiye 33 (2016), 52.

³⁴ Ayşe Sıdika Oktay, Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 319-320.

“menzil”in içeriğiyle (ev ve yönetim) sınırlandırmamış aksine oldukça genişleterek tıpkı selefi Tûsî gibi; karı-koca, hizmetli-efendi, ebeveyn-çocuk, mal sahibi-mal arasındaki tüm ilişkileri kapsayacak şekilde ele almıştır.³⁵ Kınalızâde, aile ahlâkı bağlamında kendinden önceki selefleri gibi erkan-ı menzil (anne, baba, çocuklar, hizmetliler ve kût) çerçevesinde toplumsal düzenin tesisi için gerekli olan düzenli yaşama dair esasları açıklamıştır.³⁶ Kınalızâde’nin aile ahlâkı içerisinde ele aldığı bu geniş çerçeve içerisinde katılım finansın ahlâki temellerine katkı sunacak; erdemli insan, adil yönetim, yardımlaşma, iş bölümü, helal kazanç ve israftan kaçınma gibi umdeler çalışmanın devamında hâkim iktisadi düşüncenin yaklaşımlarıyla mukayese edilerek ele alınacaktır.

5. Kınalızâde’nin Görüşleri Çerçevesinde Katılım Finansın Ahlâkî Temellerine Bir Projeksiyon

Katılım finans sistemi dünya literatüründe "participation finance" olarak kullanılsa da bunun doğrudan karşılığı İslâmi finans sistemidir. Türkiye’nin hukuki ve yasal çerçeve yapısı gereğince İslâmi finans yerine “katılım finans” kavramı kullanılmaktadır. Bu bağlamda katılım finans ile İslâmi finans kavramı aynı içeriğe sahiptir. Katılım finans, İslâmi prensiplere ve kurallara dayanan ve bugün hâkim finansal sistemin de önemli bir bileşeni olan finansal yapının bütünüdür. Katılım finans sistemi, İslâm hukukunun temel prensiplerine göre meşruyetinin tespitini yapar ve faizsiz finans, risk paylaşımı, şeffaflık, ahlâk ve adalet gibi değerleri benimsemektedir.³⁷

Kınalızâde Ali Çelebi, aile ahlâkı içerisinde ele aldığı ilm-i tebîrî’l-men zil’e dair görüşleri kendinden önceki İslâm ahlâk literatüründen tevarüs etmiş ancak konulara felsefi yaklaşımların yanı sıra dinî bir bakış açısıyla da yaklaşmıştır. Özellikle felsefi görüşlerin yanında fikhî yaklaşımları da katarak konuları açıklaması eserini ayrı bir konuma taşımıştır.³⁸ Bu yönüyle Kınalızâde katılım finansın ahlâki temellerine; kişisel çıkarlarla toplumun çıkarlarını

³⁵ Çağrı, “Tedbîrî’l-Menzil”, 260-261.

³⁶ Oktay, Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî, 326.

³⁷ Ersoy Arif, “İslâm İktisadi ve İktisadi Yapısı: İnsan Merkezli Fitri İktisat ve İktisadi Yapısı”, İslâm Ekonomisi ve Finansı Dergisi 1/1 (2015), 37-64; Mehmet Asutay, “İslâm Moral Ekonomisinin İdeallerine Karşın İslâmi Finansın Gerçekleri”, çev. Melih Turan, İslâm İktisat Düşüncesi: Birikim ve Yönelim, ed. Sercan Karadoğan (İstanbul: Maruf Vakfı Yayınları, 2017); M. Nejatullah Siddiqi, “History of Islamic Economic Thought”, Lectures on Islâmic Economics, ed. Ahmad Ausaf-Kazim Awan (Jeddah: IRTI, 1992); Mehmet Asutay, “A Political Economy Approach to Islamic Economics: Systemic Understanding for an Alternative Economic System”, Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies 1/2 (2007), 3-18.

³⁸ Demirkol, “Ahlâk-ı Alâî’nin Ahlâk Felsefesi Literatürü İçindeki Yeri ve Özgünlüğü”, 61.

dengeleyen, sosyal sorumluluk ve kişisel çıkar endişelerini uyumlaştıran, ekonomiye ahlâki değerlerle insanın fitrî olarak sahip olduğu özellikleri uzlaştıran bir insan modeli oluşturmada ciddi katkılar sunabilmektedir. Ayrıca Kınalızâde ahlâk esasları çerçevesinde inşâ etmeye çalıştığı insan modelinde; ekonomik amaç, iktisadi fayda ve insanın kar elde etme arzusuna kısıtlama yerine “sınırların belirlenmesi” ölçüsünde katkılar sunarak iktisadi hayatın gerçeklerine kayıtsız kalmamıştır.

5.1. Kapitalizmin Araçsallaştırdığı İnsan Modeline Karşı Ahlâklî İnsan Modeli

Ahlâklî insan modeli, insanların maddi kazanç elde etmek için her türlü yolu denemek yerine, toplumda diğer insanlara katkı sağlamaya odaklanmalarını teşvik eder. Bu model, bireylerin sadece kendilerini değil, toplumu da düşünmelerini ve insani değerleri öne çıkarmalarını amaçlamaktadır.³⁹ Bu bağlamda Kınalızâde'nin şu ifadeleri bunu en güzel şekilde ifade etmektedir; “İnsan mücerret yani tek başına cevher olan, kendi başına değeri olan bir varlık olduğu için, başka bir şeyin parçası olamayacağı gibi âlet (araç) durumunda da değildir.”⁴⁰

İnsanın toplumsal bir varlık olması ve birinin diğerine olan ihtiyacı, insan varlığının sürdürülebilir yaşamı için önemlidir. Bu bağlamda Kınalızâde; “Yaratılış gayeleri bu olmamalarına rağmen insanlar, birbirlerine yardıma ve hizmete diğer canlılardan daha çok muhtaçtırlar. İnsanlar, tek başlarına varlıklarını kesinlikle sürdüremezler, hem doğuştan zayıftırlar, gelişip serpilinceye kadar başkalarını yardımına muhtaçtırlar, hem de insanlar, ihtiyaçlarını giderebilmeleri için bir anlamda iş bölümüne ihtiyaç duyarlar. Bu da yardımlaşma bakımından insanların kendi cinsinin bekası ve devamı için hayvanlardan daha çok birbirlerinin yardımına muhtaç olduklarını gösterir” diyerek ahlâklî insan modelinin özelliklerini vurgulamıştır.⁴¹

Kınalızâde, kapitalizmin sıklıkla vurguladığı rasyonel insan modeline ve insanları kâr elde etmek için sürekli olarak optimize etmeye çalışan bir makine gibi ele almasına karşı çıkararak insanların sadece kâr veya kazanç için değil, aynı zamanda ahlâki değerlerle kâim olduğunu vurgulamaktadır. Kınalızâde'nin ahlâki erdemlerle kayıtlanmış insan modelinde, insanların

³⁹ Hulusi Arslan, “Kınalızâde Ali Efendi'de Ahlâk-Din ilişkisi”, İnönü Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 5/2 (2014), 49-65.

⁴⁰ Kınalızâde Ali Efendi, Devlet ve Aile Ahlâkı, çev. Ahmet Kahraman (Tercüman 1001 Temel Eser, ts.), 126-130; Oktay, Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî, 134-135; Fatih Demirci, “Devlet Adamlarına İki Nasihat Örneği: Kınalızâde Ali Efendi ve Machiavelli”, Uluslararası Kınalızâde Ailesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, ed. Ayşe Sıdika Oktay (Isparta: SDÜ Yayınları, 2014), 538-539.

⁴¹ Kınalızâde Ali Efendi, Devlet ve Aile Ahlâkı, 130; Demirci, “Devlet Adamlarına İki Nasihat Örneği: Kınalızâde Ali Efendi ve Machiavelli”, 539.

sadece kâr ve kazanç için değil, aynı zamanda doğru ve ahlâki kararlar almak için de birçok motivasyona sahip olduğunu belirtmektedir. Özetle Kınalızâde bu insan tasavvurunda iktisadi davranışlarda doğru olanı yapmak için gerekirse kâr ve kazancından bile vazgeçebilmektedir (altruist). Çünkü Kınalızâde'nin ahlâkları insan tasavvurunda insanların ahlâki değerleri, inançları ve toplumsal sorumlulukları göz önünde bulundurarak hareket ettiği bir kabul üzerine inşa edilir. Bu tasavvurda, insanların çıkarları ile ahlâki değerleri arasında bir çatışma durumunda kalabileceği ve bu zamanlarda da ahlâki değerlerin öncelenmesi vurgulanarak hem katılım finansın ahlâki temelleri vurgulanır hem de kapitalizmin araçsallaştırdığı insan modeline karşı ahlâkî bir tasavvur inşa edilebilir. Kınalızâde'nin böylece, katılım finansın ahlâki temellerine katkı sunarak insanların daha sürdürülebilir, adil ve ahlâki bir toplum oluşturması için önermelerde bulunduğu anlaşılmaktadır.⁴²

5.2. İktisadi Etkinliğin Tesisi İçin Aile Vurgusu: Piyasa-Devlet, Toplum ve Ailenin Bütüncül Rolü

İktisadi etkinlik, bir toplumda mal ve hizmetlerin üretimi, dağıtımını ve tüketimiyle ilgili faaliyetlerin tümünü içerir. Bu nedenle, ailelerin iktisadi etkinlikteki rolü, sadece üretim ve tüketim süreçleriyle sınırlı değildir, aynı zamanda ekonomik kararların alınmasına da katkı sağlarlar.⁴³ Bu yönüyle hem geleneksel ekonomi de hem de modern iktisadi yaklaşımlarda piyasa, aile, toplum ve devlet arasındaki ilişki, sosyal ve siyasi hayatının temel unsurlarından biridir. Bu dört bileşen, birbirleriyle etkileşim içinde olan dinamik sistemler olduğundan toplumun refahını ve sürdürülebilirliğini sağlamak için sürekli iş birliği içerisindedirler.⁴⁴

Kınalızâde, ailenin iktisadi rolüne vakıf olduğundan İslâm'ın piyasa, aile, toplum ve devlet arasındaki ilişkileri düzenleme ve yönetme konusunda net kurallar ve prensipler ortaya koyduğunu savunur. Bu bağlamda Kınalızâde, aile ahlâki çerçevesinde insanlar arasındaki adaleti sağlamayı ve toplumsal refahı artırmak için piyasa, aile, toplum ve devlet arasında dengeli (îtidâl) bir ilişki kurmayı hedefler.⁴⁵ Bu denge, insanların hem bireysel hem de toplumsal ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan piyasa faaliyetleriyle birlikte, ailenin sosyal ve ekonomik güvenliği sağlaması, toplumun dayanışma ve iş birliği içinde hareket etmesi ve

⁴² Oktay, Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî, 113-135; 167, 202, 281-291; 322-324.

⁴³ Emine Gönen- Özlen Özgen, *Aile Ekonomisi* (Ankara: AÜ Basımevi, 2001), 3-39.

⁴⁴ Barış Aytekin-İrfan Kalaycı, "Kapalı Aile Ekonomisinin Dönüşümü: İktisat Sosyolojisi Açısından Bir Değerlendirme", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 4/10 (2017), 90-99.

⁴⁵ Kemal Göz, "Kınalızâde'nin Aile Ahlâkına Bakışı", *Pamukkale Ü. İlahiyat Fak. Dergisi* 7/1 (2020), 1-25.

devletin adaletli bir yönetim sergilemesiyle sağlanır.⁴⁶ Bu görüşlerine dayanarak Kınalızâde'nin katılım finansın ahlâki temellerine; ailenin korunması, yönetimi ve devamlılığının sağlanması yönüyle katkılar sunduğu söylenebilir.

5.3. Umran, Teâvün ve Toplumsal İş Bölüşümü

İslâm düşüncesinde umran genel anlamda, insanların toplumsal hayatlarını düzenleyip yapılandırmaları, sosyal kurumları ve sistemleri inşa etmeleri anlamına gelmekteyken özel anlamda ise insanların birbirleriyle iş birliği yaparak toplumsal düzeni sağlaması ve yaşam standartlarını yükseltmesi için gerekli olan yetenek olarak görülmektedir.⁴⁷ Teâvün, insanların birbirlerine yardım etmeleri ve ortaklaşa çalışarak toplumsal hayatı daha verimli ve güvenli hale getirmeleri gibi geniş bir anlam çerçevesine sahiptir. Teâvün kavramı, İslâm'ın toplumsal dayanışma ve sosyal yardımlaşma ilkelerinin tamamını vurgulayan mündemiç bir kavramdır. Bu yönüyle teâvün, fakirleri ve ihtiyaç sahiplerini koruyarak, toplumsal dengenin korunmasına yardımcı olur ki bu da iktisadi açıdan son derece önemlidir.⁴⁸

Kınalızâde'nin anlayışında umran ve teâvünün, İslâm'ın toplumsal hayatını düzenleyen önemli prensipler olduğu ve Müslümanların toplumsal hayatta birbirleriyle dayanışma içerisinde olmaları, iş birliğine önem vermeleri ve ortak iş yapabilme kültürünü haiz olmaları gerektiği vurgulanmıştır. Bu kavramlar, İslâm toplumunun dayanışma ve yardımlaşma kültürünün temelini oluşturduğundan Kınalızâde'nin bunu; “Yaratılış gayeleri bu olmamalarına rağmen insanlar, birbirlerine yardıma ve hizmete diğer canlılardan daha çok muhtaçtırlar. İnsanlar, tek başlarına varlıklarını kesinlikle sürdüremezler, hem doğuştan zayıftırlar, gelişip serpilinceye kadar başkalarını yardımına muhtaçtırlar, hem de insanlar, ihtiyaçlarını giderebilmeleri için bir anlamda iş bölümüne ihtiyaç duyarlar. Bu da yardımlaşma bakımından insanların kendi cinsinin bekası ve devamı için hayvanlardan daha çok birbirlerinin yardımına muhtaç olduklarını gösterir” ifadeleriyle açıkladığı vurgulanmıştır.⁴⁹

Kınalızâde'ye göre “insanın medeni olarak telakki edilmesi, tabiatı itibariyle yumuşak huylu ve naif bir mizaca sahip olması” onun toplumsal hayatta tek başına yaşamasına imkân

⁴⁶ Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, çev. Murat Demirkol (Ankara: Fecr Yayınları, 2016), 295;301- 354.

⁴⁷ Ahmed Sıdkî ed-Deccânî, “Âfâkü't-Teâvün Beyne'l-Âlemi'l-İslâmî ve'l-Müctemeâtî'l-Uhrâ ve'stişrâfihâ bi'l-Hivâr”, *el-İslâm el-Yevm* 12 (1994), 31-42.

⁴⁸ Osman Demir, “Tesânüd”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011); Mustafa Çağrırcı, “Yardımlaşma”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013).

⁴⁹ Kınalızâde'nin ilgili görüşlerinin izdüşümlerini görmek için bk: Kınalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlâkı*, 130; Kınalızâde'nin bu konu hakkında görüşlerinin değerlendirmesi için bk: Demirci, “Devlet Adamlarına İki Nasihat Örneği: Kınalızâde Ali Efendi ve Machiavelli”, 540.

vermemektedir. Bu bağlamda umran ve teâvün ile insanoğlunun kendisi başta olmak üzere yaşadığı topluma faydalı ve yararlı işler sergilemesi, insanların karşılıklı olarak birbirlerine yardım etmeleri, ortak iş yapabilme kültürüne sahip olmaları, yeri geldiğinde taşın altına elini koyarak ortak sorumlulukları üstelenebilmeyi ifade etmektedir.⁵⁰

Kınalızâde, umran ve teâvün yaklaşımları ile günümüz kapitalizminin ve hâkim iktisadi paradigmanın bireyci yaklaşımlarına, karşı bir duruş sergileyerek; varlığı bireysel alana mahkûm edilmiş insanın pasifize olmasına, toplumsal ilişkilerin bireyselleşmeyle en aza indirgenmesine, aile, uhuvvet, diğerkâmlık gibi erdemlerin zayıflatılmasına adeta meydan okumaktadır. Böylece katılım finansın ahlâki temellerine; toplumsal olma, sorumluluk alabilme, ortak iş yapabilme ve yardımlaşma kültürünün toplumsal tabanda yaygınlaşmasına vurgular yaparak katkı sunduğu söylenebilir.

5.4. Çalışma ve Üretim Ahlâki Vurgusu ile Uhrevî Sorumluluk

Çalışmak ve kazanç elde etmek insan hayatının varoluşundan beri önemini koruyan, insan ihtiyaçlarının karşılanması, ailelerin geçim ve yaşlarının temin edilmesi, topluma faydalı olmak adına hayır ve hasenatta bulunulması için değer ve sorumluluk ilişkisi bağlamında zorunlu bir eylemdir. Bu bağlamda İslâm ahlâki, çalışmanın ve kazanç elde etmenin insani bir görev ve sorumluluk olduğunu vurgulamaktadır. Kur'an-ı Kerim⁵¹ ve Hz. Peygamber'in sünnetinde⁵² çalışmanın önemi, rızık elde etmek için kazançla uğraşmalarının gerekliliği ibadetle eş değer kabul edilecek kadar önemi hâiz bir konudur.⁵³

Kınalızâde de çalışma ve kazanç elde etmenin ahlâkiliği üzerinde durarak görüşler serdetmiştir. O, "...halk içinde çalışma, mal kazanma ve başkasına faydalı olmanın mağara köşesi ve dağın tepesinde inzivâyâ çekilmekten daha üstün olduğunu" ifade ederek çalışmanın, kazanç elde etmenin önemini vurgulamış ve böylelikle de insanın sorumluluğuna dikkat çekmiştir.⁵⁴

⁵⁰ Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, 2016, 114-115; 376, 378.

⁵¹ İlgili âyetler için bk: Cum'a Sûresi (62), 9; Nisâ Sûresi (4), 32; Kasas Sûresi (28), 77.

⁵² İlgili hâdis-i şerifler için bk: Buhârî, Zekât 50, 53; Büyû'ü'l-15, Müsâkât 13; Nesâî, Zekât 85; İbni Mâce, Zekât 25; Tirmizî, Zekât 28.

⁵³ Ekrem Erdem, "Helal Kazanç, İnsan Onuru ve Erdemli Toplum İnşası: İlgili Hadisler Üzerinden İktisadi Bir Değerlendirme", *Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi* 4/1 (2022), 1-17.

⁵⁴ Kınalızâde'den aktaran: Demirkol, "Ahlâk-ı Alâî'nin Ahlâk Felsefesi Literatürü İçindeki Yeri ve Özgünlüğü", 68.

Kınalızâde, insan hangi işi yaparsa yapsın işinde mahir olması gerektiği, liyâkatle işine sarılmasının önemi ve insanın yetkinliğe sahip olmasını sadece kazanç elde etmek için değil aynı zamanda ahlâki bir erdem olarak gerekliliğine vurgu yapmaktadır. O, bu özelliklerin ahlâki erdem olmasının yanı sıra aynı zamanda uhrevî bağlamına da dikkat çekmektedir. Çünkü ona göre kişi, yaptığı işi düzgün bir şekilde yerine getirirse, liyâkatle işine sarılırsa karşısındakinin hayır duasına muttali olacak ve böylece dünyada bereket, âhirette de kurtuluşa erecektir. Aksi durumda ise kişinin bedduasını alarak elde edeceği dünyevi ve uhrevî kazanımlardan mahrum kalacaktır.⁵⁵ Kınalızâde bu görüşleri ile katılım finansın ahlâki temellerine hem paydaşları hem de iş ve işlemlerini yürüten insan değerlerinin sahip olması gereken hasletleri çalışma ve iş ahlâki bağlamında ele almış ve ötesini hesap eden bir yaklaşımla dünyevi ve uhrevî ilişkileri sürekli gözetmeyi vurgulamıştır.

5.5. Düzenleme ve Denetleme Bağlamında Otoritenin Gerekliliği Vurgusu

İktisadi hayat ve ekonominin istikrarlı bir şekilde işlemesi, belirli bir düzenin tesis edilerek piyasa ve iktisadi davranışların izlenerek yönetilmesi, sistem içerisindeki aksaklıklara mahal verilmeden insanların haklarının korunması ve böylelikle de iktisadi aktörlerin topluma karşı sorumluluklarını yerine getirilmesi düzenleme ve denetleme otoritelerini gerekli kılmaktadır.⁵⁶ Katılım finans sistemi açısından da ilkesel tavrın korunması başta olmak üzere katılım ekonomisinde adil bir rekabet ortamının oluşturulması, katılım finans paydaşlarının haklarının korunması, finansal istikrarın tesisi, şer'i şerife uygun olmayan iş ve işlemlerin önlenmesi, toplumsal felaha ulaşmak için kurumsal sorumluluk anlayışıyla hareket edilmesi gibi birçok hususta düzenleme ve denetleme otoritelerine ihtiyaç duyulmaktadır.⁵⁷

İslam toplumunda sosyal ve hukuki yönden kamu düzeninin tesis edilmesi için -hilafet mekanizması gibi- otoriter yapılar sürekli gündemde olmuş ve bu mekanizmaların işlevsel kılınması için başta hukuk ve ahlak olmak üzere birçok açıdan ilkeler getirilerek daha iyi bir yönetim anlayışının imkânı aranmıştır. Fıkıh disiplininin önemli bir kısmı bu alanın daha

⁵⁵ Kınalızâde, Ahlâk-ı Alâ'i, 331.

⁵⁶ Berna Tepe- Şahin Ardiyok, "Devlete Yeni Rol: Regülasyon", *Amme İdaresi Dergisi* 37/1 (2004), 105-130.

⁵⁷ Emrah Ertugay vd., "Faizsiz Finans Kuruluşların Denetimi", *3. Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi* 54/3 (2019), 1442-1457; Necmeddin Güney, "İslami Finansta Şer'i Yönetim Uygulamaları ve Konuyla İlgili Tartışmalara Genel Bir Bakış", *Türkiye İslam İktisadi Dergisi* 2/2 (2015), 45-69.

etkin/işlevsel kılınmasına dair çabaları ihtiva ederken İslam felsefe geleneği de ahlaki esaslar üzerinden bu sorumluluğu yerine getirmeye çalışmıştır.⁵⁸

Kınalızâde bu bağlamda şöyle bir yaklaşımda bulunarak otoritenin gerekliliğini izah etmeye çalışmaktadır. O'na göre; "İnsanlar toplu ve medeni bir hayat sürmeden hayatlarını devam ettiremezler. İnsanların bir arada yaşaması da kendiliğinden bozgunculuğu ortadan kaldırmaz. Çünkü her insan nefsinin isteklerini ne yolla olursa olsun elde etmek ister. Halkın arzu ve istekleri yer yer kabalığa ve kötülüğe dayandığı için ve bir şeyi iki kişi istediğinde aralarında münakaşa ve mücadelenin kaçınılmaz olması fitneyi doğurabilir. Böylece fitne ve fesat son haddine varır ve şahıslar birbirilerini yok etmeye bile çalışabilirler. Bu durumda hayat felce uğrar ve birlikte yaşamak imkânsız olur. Bundan dolayı öyle bir idare lazımdır ki, hem insanlar faydalanmalı ve bir arada yaşamalı, hem de bozgunculuk ortadan kalkmalıdır".⁵⁹ Buradan hareketle Kınalızâde'nin düzenleyici otorite vurgusu sosyal yaşamın tesisi ve bozgunculuğun ortadan kaldırılması için oldukça gerekli bir mekanizma olarak ifade edilmiştir. Bu bağlamda katılım finans sisteminin sağlıklı bir şekilde işlemesi ve sistemsel aksaklıkların giderilmesi için de aynı gerekçeler geçerlidir diyebiliriz.

Kınalızâde otoriteye olan ihtiyacı gerekçeleriyle açıkladıktan sonra bunun ideal formunun devlet olduğunu ve bu devleti yöneten hükümdara ihtiyacın da kendiliğinden hasıl olduğunu ifade etmektedir. Ona göre; "...fertler arasında huzuru ve sükûnu sağlayacak bir tedbir gereklidir ki, o da bir tedbir alıcıyı, yani devleti ve en önemlisi bir hükümdarı zorunlu kılacaktır". Kınalızâde bu görüşlerini açıklarken devlet ahlâkı bağlamında ele almış ve devletin kurulmasının zorunluluğuna "siyaset-i uzmâdır ki, bununla içtima mümkinü fesâd mündefi' ola" diyerek işaret etmiştir.⁶⁰

Kınalızâde'nin otorite ve devletin gerekliliğine dair yapmış olduğu haklı ve tutarlı vurgular sosyal yaşamın ve toplumsal düzenin bir gerekliliği olarak yapılmış

⁵⁸ İslam siyaset düşüncesi içerisinde fıkıh ve ahlâk merkezli yaklaşımlarla toplum ve yönetim arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğine dair ciddi bir literatür oluşmuştur. Örneğin Ahkâmü's-Sultâniyye literatürü, fıkıh ve siyaset ilişkisini ele alırken Âdâbü'l-mülûk bi'l-'adl gibi eserler de ahlâk üzerinden toplum ve yönetim ilişkisini ilkesel zeminde inşa etmenin imkanını aramıştır. Bu eserlere dair geniş bilgi için bk: İlem, "İslam Siyaset Düşüncesi Kataloğu", (Erişim 19 Haziran 2023).

⁵⁹ Kınalızâde Ali Efendi, Devlet ve Aile Ahlâkı, 132.

⁶⁰ Kınalızâde'nin bu konudaki görüşlerine kaynaklık eden ilgili atıflarını görmek ve bu husustaki genel değerlendirmeleri incelemek için bk: Demirci, "Devlet Adamlarına İki Nasihat Örneği: Kınalızâde Ali Efendi ve Machiavelli", 540-543; Ayşe Sıdika Oktay, "İdeal Cemiyet, İdeal Devlet, İdeal Hükümdar: Kınalı-zâde Ali'nin Medîne-i Fâzıla'sı", Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi 18 (2005), 281-294.

değerlendirilmelerdir. Ancak o bunun çok daha ötesini de hesap ederek İslâm toplumunun bir arada yaşama kültürünün tesis edilmesiyle erdemli insandan medeni topluma giden süreci oluşturmak istemiş ve âhîret hayatının saadetini amaçlamıştır. Bu bağlamda katılım finans sisteminde önemli bir gereksinim olan şer'i düzenleme ve denetleme mekanizmasına ahlâki anlamda zemin oluşturacak fikirleri ve gerekçeleri Kınalızâde'nin görüşlerinde de temellendirmek ve bu gerekçelerin ahlâki erdemlerle doğrudan ilişkisini görmek mümkündür denilebilir.

Sonuç

Katılım finans sistemi kendine özgü bir anlayışla iktisadi düşüncede ve son 50 yılı aşkın süre içerisinde de piyasa ekseninde muhkem hale gelmeye çalışan İslâmi finans sisteminin bir diğer adıdır. Katılım finans sisteminin sahip olduğu kendine özgü bu anlayış içerisinde en önemli temellerinden birisi de ahlâki yaklaşımlara sahip olmasıdır. İktisat ve ahlâk ilişkisinin modern dönem içerisinde ele alınan iktisat bilimi tarafından ötelenmesi, maddi refah elde edilmiş olsa bile hedeflenen huzur ve mutluluğa ulaşamaması, bireysellik ekseninde toplumda meydana gelen yozlaşma ve bir değer olarak insani erdemlerin yitirme tehlikesi yeniden iktisat ve ahlâk ilişkisini gündeme getirmiştir. Bu nedenle son yıllarda iktisat-ahlâk ilişkisini gündeme getiren ve bu iki alanın uzlaştırılmasına dair çalışmaların arttığı anlaşılmıştır.

İktisat ve ahlâk ilişkisi, modern Batı düşüncesinde olduğu gibi İslâm geleneği içerisinde ihmal edilen bir alan olmamış bilakis bu konuda ciddi bir bilgi birikimi oluşmuştur. Bu bağlamda İslâm geleneğinin özellikle de İslâm filozoflarının felsefi düşünce içerisinde bu konuyu müstakil olarak ele aldıkları "ilm-i tedbîr'il-menzil" başlığıyla bu literatüre ciddi anlamda katkı sağladıkları görülmüştür. Bu katkıyı sunanlardan birisi de Osmanlı döneminin önemli düşünürlerinden olan Kınalızâde Ali Çelebi'dir. O, Ahlâk-ı Alâî isimli eseri içerisinde bu konu aile ahlâkı bağlamında ele almış, aile, toplum, devlet ve piyasa ekseninde ahlâki esasları serimlemiştir. Bu nedenle İslâm iktisat düşüncesinin ahlâki temellerine ve günümüz katılım finans sistemine katkı sunacak hususları ele almıştır. Bu hususların aile ve devlet ahlâkı çerçevesinde değerlendirebilecek kadar zengin bir içeriğe sahip olduğu görülmüştür. Bu bağlamda Kınalızâde'nin katılım finans sisteminin ahlâki temellerine şu hususlarda ciddi katkılarının olabileceği görülmüştür;

(i) Hâkim finansal sistemin ve özellikle de kapitalizmin sürekli vurguladığı rasyonel insan (homoeconomicus) tasavvuruna karşı erdemli insanın (altruist) inşasıyla meydan okumuştur. Kınalızâde'nin araçsallaştırılmış bu insan tasavvuruna karşı; cömert ama

aynı zamanda tasarruflu, diğerkâm, sabırlı, sorumluluk sahibi, yardımsever, teâvün anlayışıyla hareket eden, özveri ve liyakat sahibi, sahih niyetli ve alçakgönüllü (tevâzu) insan betimlemeleriyle erdemli-ahlâklı bir toplumun tesisi için önermelerde bulunmuştur.

(ii) Toplumsal etkinliğin ve iktisadi düzenin tesis edilebilmesi için aile başta olmak üzere toplum, devlet ve piyasaya yönelik genel ahlâki ilkeleri belirleyerek bütüncül bir bakış açısı ortaya koymuştur. Kınalızâde, aile ahlâki çerçevesinde insanlar arasındaki adaleti sağlanması ve toplumsal refahın artırılması için piyasa, aile, toplum ve devlet arasında dengeli (îtidâl) bir ilişki kurarak erdemli toplum ve ahlâki bir düzenin oluşmasını hedeflemiştir.

(iii) Umran, teâvün ve toplumsal yaşam içerisinde Müslümanlar arasında tesis edilecek iş bölüşümü ile; dayanışmayı, yardımlaşmayı, ortak akıl ile birlikte iş yapabilme kültürünü oluşturmayı, medeni insandan medeni topluma geçiş aşamalarını umran ve teâvün ile özdeşleştirerek açıklamıştır. Bu bağlamda toplumsal bir kalkınmayı hedefleyen Kınalızâde külfetin her bireye dağıtılmasını ve sorumluluk anlayışıyla hareket edilmesini hedeflemiştir.

(iv) Kazanç elde etme, çalışma ve iş ahlâki konusunda dünyevi menfaatlerin yanı sıra uhrevi sorumluluğu vurgulayarak dengeli bir hayat biçimini önermiştir. Kazanç elde etmenin, çalışmanın ve rızkın temin edilmesinin temel amacının âhret mutluluğu ve yaratıcının rızasının kazanılması olduğunu vurgulayarak ahlâkın bu konudaki görev alanını birçok erdemlerle (iyi niyet, liyakat, sorumluluk, özveri) açıklamıştır.

(v) Toplumsal hayatın düzeni, iktisadi hayatın işleyişi açısından düzenleyici ve denetleyici otoritenin gerekliliğine işaret ederek ahlâklı bir yönetim anlayışının esaslarını oldukça ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Bu yaklaşımların katılım finansın ahlâki temellerinin yanı sıra yönetim anlayışına da katkı sunacak derecede önemli konular ihtiva ettiği anlaşılmıştır.

Son söz olarak Kınalızâde kendinden önceki İslâm düşünürlerinin ilmi birikimlerinden elde ettiği mirasa sahip olduğu birikimin genişliği ile hem iktisadi düşünceye hem de katılım finans sistemine; bireysel ve toplumsal anlamda adil davranış, dayanışma, merhamet, sorumluluk alma, iş ve çalışma ahlâkı, dünyevi ve uhrevi yükümlülükleri yerine getirme, diğerkâm olma, yeri geldiğinde başkasını kendine tercih etme, tutumlu olma ve toplumsal kalkınmayı tesis edecek davranışlarda bulunma gibi bir çok iktisadi meseleyi ahlâk çerçevesinde ele alarak önemli katkılar sunmuştur.

Kaynakça

- Agamben, Giorgio. *Dispozitif Nedir?* çev. Ekin Dedeoğlu. İstanbul: Monokl Yayınları, 2012.
- Alada, Dinç. “İktisat Düşüncesinde Felsefi Yaklaşımın Önemi”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 59/2(2004), 2-17.
- Ali Çelebi, Kınalızâde. *Ahlâk-ı Alâî*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2007.
- Ali Çelebi, Kınalızâde. *Ahlâk-ı Alâî*. çev. Murat Demirkol. Ankara: Fecr Yayınları, 2016.
- Ali Efendi, Kınalızâde. *Devlet ve Aile Ahlâkı*. çev. Ahmet Kahraman. Tercüman 1001 Temel Eser, ts.
- Arif, Ersoy. “İslam İktisadı ve İktisadi Yapısı: İnsan Merkezli Fitri İktisat ve İktisadi Yapısı”. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi* 1/1(2015), 37-64.
- Arslan, Hulusi. “Kınalızâde Ali Efendi’de Ahlâk-Din İlişkisi”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2(2014), 49-65.
- Asutay, Mehmet. “A Political Economy Approach to Islamic Economics: Systemic Understanding for an Alternative Economic System”. *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies* 1/2(2007), 3-18.
- Asutay, Mehmet. “İslam Moral Ekonomisinin İdeallerine Karşın İslami Finansın Gerçekleri”. çev. Melih Turan. *İslam İktisat Düşüncesi: Birikim ve Yönelim*. ed. Sercan Karadoğan. İstanbul: Maruf Vakfı Yayınları, 2017.
- Aydın, Mehmet. “Ahlak”. *DiA*, 2/10-14. Ankara:TDV Yayınları, 1989.
- Aytekin, Barış- Kalaycı, İrfan. “Kapalı Aile Ekonomisinin Dönüşümü:İktisat Sosyolojisi Açısından Bir Değerlendirme”. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 4/10(2017), 90-99.
- Backhouse, Roger E.-Medema, Steven. “Economics, Definition Of”. *The New Palgrave Dictionary of Economics*. ed. Palgrave Macmillan. 1-5.London:Macmillan, 2008.
- Bulut, Mehmet. “Ahlâk ve İktisat”. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/2 (2015), 105-123. Cambridge Dictionary. Erişim 19 Haziran 2023. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/french-english/dispositif>
- Chapra, Ömer. “İslam Ekonomis Nedir ve Nasıl Gelişmiştir?” çev. Ragıp Abdullahoğlu. *İslam İktisat Düşüncesi :Birikim ve Yönelim*. Ed. Sercan Karadoğan.97-132.İstanbul: Maruf Vakfı Yayınları, 2017.

- Cihan, Mustafa. "Spinoza'nın İnsana Bakışı". Atatürk Üniversitesi SBE Dergisi 4/2(2010), 177-191.
- Çağrı, Mustafa. "Tedbîr-i Menzil". DİA.40/260-261. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Çağrı, Mustafa. "Yardımlaşma". DİA.43/332-334. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Çelik, Sabahattin. Hızsal ve Faydacı Tüketim. İstanbul: Derin Yayınları, 2009.
- Deccânî, Ahmed Sıdkî ed-. "Âfâkü't-Teâvün Beyne'l-Âlemi'l-İslâmî ve'l-Müctemeâti'l-Uhrâ ve'stişrâfihâ bi'l-Hivâr". el-İslâm el-Yevm 12(1994), 31-42.
- Demir, Osman. "Tesânüd". DİA.40/526-527. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Demir, Ömer. İktisat ve Ahlak. Ankara: Liberte Yayınları, 2013.
- Demirci, Fatih. "Devlet Adamlarına İki Nasihat Örneği: Kınalızâde Ali Efendi ve Machiavelli". Uluslararası Kınalızâde Ailesi Sempozyumu Bildiriler Kitabı. ed. Ayşe Sıdika Oktay. 535-547. Isparta: SDÜ Yayınları, 2014.
- Demirezen, İsmail. "Tüketim Toplumlarında Ahlâk Tasavvuru ve İslâm". İnsan, Ahlâk ve İktisat. ed. M.Kazım Arıcan vd. 213-223. Ankara: TYB Yayınları, 2018.
- Demirkol, Murat. "Ahlâk-ı Alâî'nin Ahlâk Felsefesi Literatürü İçindeki Yeri ve Özgünlüğü". Eskiye 33(2016), 51-78.
- Durak, Nejdî. "Kınalızâde'de Bir Erdem Olarak Tevazu". Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2/35(2015), 105-123.
- Erdem, Ekrem. "Helal Kazanç, İnsan Onuru ve Erdemli Toplum İnşası: İlgili Hadisler Üzerinden İktisadi Bir Değerlendirme". Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi 4/1 (2022), 1-17.
- Ertugay, Emrah vd. "Faizsiz Finans Kuruluşlarının Denetimi". 3. Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi 54/3 (2019), 1442-1457.
- Etymology. Online Etymology Dictionary, ts. <https://www.etymonline.com/word/agriculture>
- Farâbî. İhsâu'l-Ulûm. çev. Ahmet Arslan. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Friedman, Milton. Capitalism and Freedom. Chicago: University of Chicago Press, 2003.
- Gökberk, Macit. Felsefe Tarihi. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- Gönen, Emine - Özgen, Özlen. Aile Ekonomisi. Ankara: AÜ Basımevi, 2001.
- Göz, Kemal. "Kınalızâde'nin Aile Ahlâkına Bakışı". Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/1 (2020), 1-25.

- Güney, Necmeddin. “İslami Finasta Şer’i Yönetim Uygulamaları ve Konuyla İlgili Tartışmalara Genel Bir Bakış”. *Türkiye İslam İktisadı Dergisi* 2/2 (2015), 45-69.
- Hazıroğlu, Temel. “İnsan, Ahlak, İktisat ve Katılım Ekonomisi”. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi* 1/1 (2015), 145-157.
- Kalkavan, Hakan. *Ahlak ve İktisat İlişkisi Temelinde İslam Ahlak Değerlerinin İktisadi Davranışa Olan Etkileri*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2020.
- Kalkavan, Hakan. “Oikonomia’dan ‘İlm-i Tedbîr-i Menzil’e Sabri Orman’da Klasik Dönem İktisat Düşüncesi ve İktisat Disipliniyle İlişkisi”. *Sabri Orman’ı Anlamak*, ed. Ahmet Faruk Aysan-Mehmet Babacan.75-82. İstanbul: İTO, 2021.
- Karagül, Mehmet. “İktisat Ahlak Kapitalizm”. *Ahi Evran Üniversitesi İİBF Dergisi* 6/1 (2022), 1-21.
- Koopmans, Tjalling C. *Intertemporal Distribution and “Optimal” Aggregate Economic Growth*. USA:Yale University, 1967.
- Korkmaz, Cemil Hakan. “Sömürgeciliğe İyimserlik Gözlüğüyle Bakmak: Adam Smith’de Ahlakın İktisadi Yönü”. *İş Ahlakı Dergisi* 6/2 (2013), 85-108.
- Korkut, Şenol. “Fârâbî’nin Felsefî Sisteminde İlm-i Medenî, Kelâm ve Fıkıh İlişkisi”. *Eskiyeni* 28(2014),97-136.
- Levent, Adem. “İktisat ve Etik: Amartya Sen Mirası”. *Turkish Journal of Business Ethics* 6/2 (2013), 109-123.
- Lindgren, J. Ralph. “T. D. Campbell, ‘Adam Smith’s Science of Morals’”. *Journal of the History of Philosophy* 10/4 (1972), 481.
- Oktaç, Ayşe Sıdika. “İdeal Cemiyet, İdeal Devlet, İdeal Hükümdar: Kınalı-zâde Ali’nin Medîne-i Fâzıla’sı”. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 18 (2005), 281-294.
- Oktaç, Ayşe Sıdika. *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2019.
- Oktaç, Ayşe Sıdika. “Kınalızâde Ali Efendi’nin Hayatı ve Ahlâk-ı Alâî İsimli Eseri”. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 12 (2002), 185-233.
- Orman, Sabri. *İktisat, Tarih ve Toplum*. Ankara: Küre Yayınları, 2001.
- Orman, Sabri. “Oikonomia’dan İlm-i Tedbir-i Menzil’e: İslam Entelektüel Geleneğinde Medeniyetler Arası Bilgi Değişimi”. *Medeniyet ve Değerler*. ed. Recep Şentürk. 187-206. İstanbul: İTO-UTESAV, 2013.

- Özel, Mustafa. "Modern İktisat, Din ve Ahlâk". İnsan, Ahlâk ve İktisat. ed. M.Kazım Arıcan vd.163-172. Ankara:TYBY, 2018.
- Özsoy, İsmail. "İktisadi Adamdan Toplum Adamına". Bilig 48(2009), 177-206.
- Rawls, John. A Theory of Justice. Mass: Belknap Press, 1999.
- Said, Edward W. Şarkiyatçılık. çev. Berna Ülner. Metis Yayınları, 2020.
- Sen, Amartya. On Ethics and Economics. Oxford:Wiley, 1991.
- Siddiqi, M. Nejatullah. "History of Islamic Economic Thought". Lectures on Islamic Economics. ed. Ahmad Ausaf-Kazim Awan. Jeddah: IRTI, 1992.
- Stiglitz, Joseph E. Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı. çev. Deniz Vural-Arzu Taşçıoğlu. İstanbul: Plan B, 2003.
- Sunar, Lütfi. "'Kapitalizmin Ahlâkı' Modern Ekonominin Zihniyet Çerçevesi". İnsan, Ahlâk ve İktisat. ed. M.Kazım Arıcan vd. 196-208. Ankara: TYBY, 2018.
- Şahin, Eyüp. "Fârâbî'nin İlimler Tasnifinin Latin Dünyasına Geçışı ve Kabulü". Diyanet İlmî Dergi 52/1 (2016), 151-166.
- T. Campbell, Donalt - Ross, I. S. "The Utilitarianism of Adam Smith's Policy Advice". Journal of the History of Ideas 42/1 (1981), 73-92.
- Tabakoğlu, Ahmet. "İktisat ve Ahlâk". İnsan, Ahlâk ve İktisat. ed. Musa Kazım Arıcan vd. 30-122. 77. Ankara: TYBY, 2018.
- Takmer, Burak. Pseudo-Aristoteles, Oikonomika. Aristoteles Özelinde Antik Dönem'de Ekonomi Kavramı Üzerine I: Genel Değerlendirme. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2016.
- Tepe, Berne-Ardiyok, Şahin. "Devlete Yeni Rol: Regülasyon". Amme İdaresi Dergisi37/1 (2004), 105-130.
- Ülken, Hilmi Ziya. Ahlak. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2016.
- Yang, Cao. "Egoism: Adam Smith's Theory and Chinese Traditional Ideologies Compared". International Journal of Social Economics 23/4/5/6(1996), 326-330.
- Zabcı, Filiz. "Thomas Hobbes: Devlet ya da 'Ölümlü Tanrı'ya Övgü": Sokrates'ten Jakobenlere". Batı'da Siyasal Düşünceler. ed. M.Ali Ağaoğulları.427-456.İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Moral Foundations of Participation Finance: The Case of Kınalızâde and İlm-i Tedbîr-i Menzil

Asiss. Prof. Muhammet YURTSEVEN

Extended Summary

While there are approaches suggesting a proportional relationship between capitalism's market conditions and ethics, the relationship between ethics and economics has been increasingly discussed in the literature in recent years. Within the Islamic intellectual tradition, Islamic ethics is emphasized to be dynamic, possessing the potential to elevate individuals to a more ideal state, and subject to constant renewal. It is characterized by an understanding that transcends self-interest, surpasses pragmatism, and considers foresight. The dominant paradigm represented by capitalism which seeks to maximize individuals' interests, does not desire religion, values, culture, and ethics to restrict and control an individual's economic freedom. The fundamental reason behind the constant crises generated by economic thought caught between the model of the human being who constantly works for their own benefit and desires to maximize their utility and the ideal image of a moral individual is this. In this context, it is essential to reestablish the relationship between ethics and economics for the well-being of humanity. The potential to meet this need lies within Islamic ethics and the values inherent in the Islamic finance system. Within the Islamic intellectual tradition, Islamic ethics is emphasized to be dynamic, possessing the potential to elevate individuals to a more ideal state and subject to constant renewal. The Islamic finance system is designed as a financial system based on Islamic principles and is also compatible with ethical principles. In this system, values such as the absence of interest, risk sharing, fairness, transparency, and social responsibility are prioritized. These values should also be compatible with ethical principles determined by market conditions. Within the Islamic tradition, there are many authors and works that discuss these values from the perspective of individuals and society. One such work is "Ahlak-ı Alai" by Kınalızade Ali Efendi, which not only emphasizes these values but also serves as an important example of Islamic ethical philosophy. This work contains the fundamental principles of Islamic ethics and offers recommendations for individuals' moral development. When associated with the Islamic finance system, the ethical values and teachings of this work have the potential to contribute to the ethical foundations of Islamic finance. "Ahlak-ı Alai" emphasizes that Islamic ethics possesses a dynamic nature. Islamic ethics is adaptable to changing times and conditions, and it has the potential to advance individuals morally, leading them to attain the level of *İnsan-ı Kamil* (the Perfect Human Being). This provides an opportunity to connect the great potential present in the foundations of Islamic tradition with the need for Islamic finance to be compatible with ethical principles in the modern world, shedding light on the dilemmas and problems of contemporary individuals. This study examines whether the ethical principles of the Islamic finance system align with its own ethical principles and the ethical principles determined by market conditions through an analysis of Kınalızâde Ali Efendi's "Ahlak-ı Alai," one of the prominent representatives of Islamic ethical philosophy. In this context, connections are established between the content of this work, which serves as an important source for the ethics of the Islamic finance system, and the principles of the Islamic finance system, contributing to the identification of fundamental texts that determine the principles of Islamic finance. Furthermore, this study aims to contribute to strengthening the ethical foundations of Islamic finance system by associating it with the work "Ahlak-ı Alai" and its content and teachings. The content of

this work and its teachings, focusing on principles such as the absence of interest, risk sharing, justice, and social responsibility in all transactions of the Islamic finance system, have the potential to facilitate a better understanding of the ethical foundations of Islamic finance system. Additionally, this study examines whether the ethical principles of Islamic finance system align with its own principles and the ethical principles determined by market conditions. By analyzing this relationship through Kınalızâde Ali Efendi's work "Ahlâk-ı Alâî," an important opportunity arises to better comprehend and strengthen the ethical foundations of Islamic finance. In conclusion, this study examines whether the ethical principles of the Islamic finance system align with its own principles in light of Kınalızade Ali Efendi's work "Ahlak-ı Alai," which is representative of Islamic ethical philosophy in recent times. Within this context, the content of this work, which serves as a significant source concerning the ethics of Islamic finance system, is associated with the principles of Islamic finance system, contributing to the unveiling of foundational texts that determine the principles of Islamic finance.

Keywords: Islamic Law, Participation Finance, Islamic Morality, Kınalızade, Ahlak-ı Alai.